

Анатолій Боровик

**М.К. КОВАЛЬОВ – КЕРІВНИК
ЧЕРНІГІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО
ІНСТИТУТУ (1950 – 1953 рр.).**

Стаття присвячується маловідомим сторінкам історії Чернігівського учительського інституту періоду початку 50-х років ХХ ст. Мова йде про управління навчальним закладом М. К. Ковальовим.

Ключові слова: Чернігівський учительський інститут, М. К. Ковальов, навчально-матеріальна база, формування викладацького складу та контингенту студентів, проблеми з наявністю вищої освіти у директора.

На долю Миколи Ксенофоновича Ковальова випав не дуже тривалий за часом період перебування на посаді директора Чернігівського учительського інституту. Проте його управління навчальним закладом та педагогічна діяльність не знайшли належного висвітлення в історичній літературі. Дана стаття має на меті певною мірою заповнити цю прогалину.

Народився він 2 вересня 1904 р. у м. Батумі в сім'ї робітника. Батько працював столяром на заводі, а згодом у Батумському порту. За участь у повстанні 1905 р. був засуджений на 2 роки в'язниці, а 1914 р. висланий за межі Кавказу. Батько загинув від рук білогвардійців 1918 р. Мати була домогосподаркою, померла 1943 р.

Микола в 1914 р. закінчив Батумське міське однокласне училище. Продовжувати навчання не міг через скрутні матеріальні умови і пішов працювати до Батумського порту. 1917 р. разом з матір'ю і сестрою виїздить на Харківщину, де працював наймитом у куркульських господарствах до 1920 р. У вересні 1920 р. добровільно пішов до армії і служив рядовим бійцем третього батальйону 13 армії. Був поранений у січні 1921 р. у районі м. Слов'янська у бою із загонами Н. Махна. Демобілізований у лютому 1921 р.

Уступив до комсомолу в червні 1921 р. У 1922 р. закінчив Вовчанську повітову радпартшколу і працював уповноваженим з питань «батрацтва» у Вовчанському районі.

У серпні 1924 р. за рекомендацією Харківського губкому комсомолу відряджений на навчання до Київської військово-політичної школи, яку закінчив 1927 р.

Член ВКП(б) з 22 червня 1926 р.

З жовтня 1927 р. до серпня 1929 р. працював заступником начальника політвідділу Харківської міської міліції.

У серпні 1929 р. затверджений слухачем інституту червоної професури, де навчався на економічному факультеті.

У квітні 1931 р. призваний до армії. Спочатку виконував обов'язки політкерівника роти 43 стрілецького полку, а з грудня 1931 р. до липня 1932 р. викладав політекономію у школі червоних старшин, з липня 1932 до липня 1933 р. – старший інструктор політвідділу дивізії.

З 1933 до 1938 рр. викладав політекономію, ленінізм, основи марксизму-ленінізму у різних навчальних закладах м. Харкова.

© Боровик Анатолій Миколайович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

З квітня 1939 р. до травня 1940 р. працював лектором Харківського обкому партії, а з травня 1940 р. до травня 1941 р. – лектор Дрогобицького обкому КП(б)У.

За станом здоров'я переведений знову до Харкова, де працював лектором обкому партії до 31 серпня 1941 р. З вересня 1941 р. відряджено на навчання до сухопутного факультету військово-політичної академії імені Леніна, а у грудні 1941 р. звільнено від навчання за станом здоров'я і відряджено до Уральського військового округу. З 2 січня 1942 р. працював лектором Свердловського обкому ВКП(б). У жовтні 1943 р. був відкликаний до України, де працював лектором Харківського обкому до травня 1944 р.

З травня 1944 р. до червня 1950 р. працював завідувачем відділу пропаганди і агітації Дрогобицького обкому КП(б)У. Звільнений з роботи 5 червня 1952 р. за станом здоров'я. З 1 січня 1945 р. до липня 1949 р. працював за сумісництвом у Дрогобицькому учительському інституті, читав курс марксизму-ленінізму.

З 12 липня 1949 р. до 7 березня 1950 р. лікувався у лікарні за діагнозом інфаркт міокарду та стенокардія.

Партійних стягнень не мав. Під судом і слідством не перебував.

Одружений. Дружина – Ковальова Неоніла Михайлівна, донька – Лілія.

У 1948 р. підготував науково-популярну брошуру «Сергій Лазо», яка видана Укрполітвидавництвом обсягом 3 друковані аркуші, тиражем 20 тисяч примірників.

Був відзначений нагородами:

Орденем «Знак Пошани» – 25.01.1948.

Медаллю «За перемогу над Німеччиною» – 9.05.1945.

Медаллю «За доблесну працю в роки Великої Вітчизняної Війни» – 6.06.1945 [1, арк. 5 – 6зв.].

Наказом міністра освіти УРСР від 28 липня 1950 р. призначений директором Чернігівського учительського інституту.

Ця автобіографія була написана М.К. Ковальовим 15 жовтня 1950 р. і нині зберігається у архіві Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка, проте до окремих її сторінок ми ще повернемося.

Перед тим, як приступити до роботи, Микола Ксенофонович ознайомився з інститутським господарством і прийняв справи від попереднього директора М.В. Підпригорщука. 5 серпня 1950 р. підписано акт прийому-передачі інституту, і новий директор приступив до виконання своїх обов'язків.

На той час навчальний заклад знаходився у будинку по вул. Ласалія, 1, проте хоч це помешкання колишньої школи було надано для тимчасового використання інституту ще 10 жовтня 1945 р., але жодних документів на його власність директор не знайшов. Контингент студентів збільшився на 100 осіб, а наявних навчальних площ уже не вистачало. Терміново виникла потреба у виселенні з приміщення чотирьох сімей викладачів, які проживали в трьох кімнатах, а також продуктового магазину, який займав дві кімнати.

Крім основного навчального приміщення, інституту належав житловий будинок по вул. Селюка, 34, тобто біля колишнього помешкання учительського інституту. У ньому проживали дві сім'ї викладачів інституту. Проте документів, які б підтверджували належність цього будинку до інститутської власності, теж не було.

На початок 1950 – 1951 навчального року виникли деякі проблеми з кадрами. У зв'язку із закриттям історичного факультету була необхідність звільнення з 1 вересня двох викладачів історії та одного лаборанта кабінету історії. Два існуючі факультети – фізико-математичний та мовно-літературний потребували розширення викладацького складу. Не вистачало двох викладачів кафедри мови, викладача кафедри математики, одного навчального майстра кафедри фізики, одного асистента педагогіки, завідувача кафедри фізвиховання та заступника директора інституту із заочної освіти [2, арк. 3].

Того часу в інституті працювали три кандидати наук, доценти, та один доцент, який не мав наукового ступеня. Дев'ять викладачів закінчили аспірантури або ж

склали всі экзамени кандидатського мінімуму, а три викладачі ще не приступили до їх складання.

На 1 липня 1950 р. контингент студентів становив 329 чоловік, вісім з них мали академічну заборгованість. Державні экзамени склали 146 студентів, а один – не був до них допущений [3, арк. 4].

На заочному відділенні навчалося 586 студентів, з них на першому курсі – 356, на другому – 91, на третьому – 139 чоловік. До державних іспитів було допущено 123 студенти-заочники [4, арк.7].

Бібліотека була розташована в одній кімнаті, а читального залу не було. За попередній навчальний рік придбали 5860 книг. Загальна кількість літератури у бібліотеці становила 29738 книг, у тому числі 1402 списані книги, але не утилізовані [5, арк. 4].

Приступивши до роботи, директор інституту М. К. Ковальов свої зусилля спрямував на забезпечення паливом інституту. До початку опалювального сезону було завезено 300 т торфу та 200 м³ дров. Протягом навчального року було витрачено на обладнання кабінетів педагогіки, марксизму-ленінізму, мови і літератури, математики й фізики 45965 крб 28 коп. Крім того, було обладнано окрему кімнату психології. Але в аудиторіях меблі залишались старі й потребували заміни [6, арк. 1-2].

У 1950 – 1951 навчальному році до штату учительського інституту входив 31 викладач, з них чотири доценти, кандидати наук, один доцент, який не мав вченого ступеня, 13 – старших викладачів та 13 асистентів.

Було створено кафедру фізвиховання, яку очолив в. о. завідувача М. М. Філяков, а також прийнятий на посаду викладача цієї ж кафедри Т. А. Полудненко. Крім того, були запрошені на роботу ас. В. М. Воїнова – кафедра марксизму-ленінізму, ас. Є. Г. Калита – кафедра педагогіки, ст. викл. В. В. Праут, ас. Н. Г. Оксимець – кафедра мовознавства, викл. М. М. Лихоносів – кафедра літератури, ст. викл. Ф. Г. Атрошенко, ас. Р. М. Рохленко – кафедра фізики, доц., кандидат наук М. І. Бовда, ас. К. І. Масол – кафедра математики.

Звільнено з роботи асистента кафедри фізики В. І. Твердохлібова (за власним бажанням), а також усіх членів кафедри історії за винятком доц. А. І. Левенка, в червні 1951 р. вибув кандидат наук М. Н. Майданський. Із викладачів, які не мали наукового ступеня, десять склали экзамени кандидатського мінімуму, приступили до складання экзаменів – п'ять осіб, не здали жодного экзамена десять чоловік, з них шість – працювали перший рік [7, арк. 6-7].

Контингент студентів на 15 вересня 1950 р. становив 450 чоловік. Протягом навчального року прибуло шість студентів, а вибуло 14. На кінець навчального року в інституті навчалось 443 студенти.

Забезпечення навчальною літературою давало можливість організувати навчальний процес, проте не всі студенти були забезпечені підручниками, а найгірше ними були забезпечені студенти, які вивчали мову і літературу. Незадовільне забезпечення було методичними журналами, які отримували в бібліотеці по одному-два примірники [8, арк. 13].

Контроль за якістю викладання навчальних дисциплін здійснювався кількома напрямками. Завідувачі кафедр відвідували і аналізували заняття викладачів. Так, 1950 – 1951 навчального року на кафедрі марксизму-ленінізму завідувач відвідав 12 занять, на кафедрі педагогіки і психології – 3, кафедрі мови – 9, кафедрі літератури – 12, кафедрі математики – 20, кафедрі фізики – 10 та кафедрі фізвиховання – 6. Крім того, проводилось стенографування навчальних занять з наступним їхнім обговоренням. Так, на кафедрі марксизму-ленінізму було застенографовано і обговорено вісім занять, на кафедрі педагогіки і психології – два, кафедрі мови – сім, літератури – вісім. Проте директор інституту у своєму звіті зазначав, що контроль завідувачів кафедр за якістю викладання здійснювався недостатньо. Він указував, що обговорення лекцій носило поверховий, некритичний характер. З метою детальнішого вивчення цього питання була проведена ґрунтовна перевірка здійснення контролю на кафедрі педагогіки і психології з наступним обговоренням на раді інституту [9, арк. 14].

Педагогічна практика студентів другого курсу була проведена у два етапи в дев'яти

школах м. Чернігова. На першому етапі – тижнева практика, що проходила на початку грудня. Студентів прикріпили до 5-7 класів, у яких вони вивчали учнів, відвідували і аналізували уроки, проводили бесіди з учнями та інші виховні заходи, випускали стінгазети. На другому етапі, що проходив протягом місяця від початку лютого й до початку березня, студенти у тих же класах провели по 4-5 уроків і виступали в ролі помічників класного керівника. Із 168 студентів за педагогічну практику оцінку п'ять отримали 56 осіб, чотири – 88, три – 24.

Підсумовуючи результати педпрактики, визначено окремі недоліки, над якими мали попрацювати студенти. Їм зауважували на те, що частина студентів мало читають педагогічну і методичну літературу, слабо орієнтуються у шкільних підручниках, у деяких студентів недостатня мовна культура. Загальним зауваженням було те, щоб студенти більше цікавились питаннями організації навчальної діяльності учнів у школах, тобто краще вивчали практичні основи своєї майбутньої професії [10, арк. 23-25].

Значне місце в роботі учительського інституту займала політико-виховна й культурно-масова робота. Одним з напрямків політико-виховної роботи було систематичне проведення політзанять в академічних групах, які організували викладачі інституту. Загальне керівництво даним видом роботи здійснював старший викладач кафедри марксизму-ленінізму С. Н. Йоффе. До виконання ним обов'язків у дирекції інституту були певні зауваження. Особливо вони стосувалися проведення семінарів політкерівників, які здебільшого носили формальний характер.

Регулярно працював лекторій. Щотижня для студентів і співробітників проводилися лекції не лише викладачами інституту, а й лекторами ЦК КП(б)У, обкому та міськкому партії. На початку 1951 р. в інституті була створена організація з розповсюдження політичних і наукових знань у кількості 19 осіб, а вже на кінець року вона налічувала 30 членів. Протягом навчального року ними було прочитано 186 публічних лекцій. Найактивнішими лекторами були директор інституту М. К. Ковальов та його заступники П. Г. Мінеєв й В. С. Кролевець [11, арк. 33].

Під час зимових канікул студенти і викладачі провели великий лижний перехід за маршрутом: Брусилів – Березне – Мена – Корюківка – Щорс – Тупичів – Халаявин – Чернігів. На місцях ночівлі агітбригада виступала перед населенням з доповідями та організувала концерти. В інституті значну роботу проводив колектив художньої самодіяльності, який брав участь у міському, обласному та республіканському оглядах художньої самодіяльності [12, арк. 33].

З 1948 р. кожного наступного навчального року кількість студентів денного відділення, які навчалися в інституті, збільшувалася. Так, у 1948 – 1949 навчальному році навчалось 298 студентів, у 1949 – 1950 – 325 студентів, у 1950 – 1951 – 450 студентів і в 1951 – 1952 навчальному році – 580 студентів [13, арк. 44].

Під час підготовки до 1951 – 1952 навчального року власними силами студентів і співробітників учительського інституту було проведено ремонт навчальних аудиторій та допоміжних приміщень і завезено 300 т торфу й 200 складометрів дров. На обладнання кабінетів витрачено 22634 крб, значно розширено навчальну майстерню, для цього виділено три кімнати. Проте інститут залишався без спортивного залу, а заняття з фізвиховання доводилося проводити у коридорах та в інститутському дворі [14, арк. 28].

Кожного року збільшувалася кількість книг у бібліотеці. На перше липня 1951 р. у ній налічувалося 37314 книг, а через рік у ній було 42832 книги. Головною проблемою у роботі бібліотеки була відсутність читального залу та незначна кількість методичної літератури [15, арк. 28 зв.].

У 1951 – 1952 навчальному році штат викладачів становив 37,5 ставки. Було звільнено з роботи ст. викл. В. В. Праута – кафедра мовознавства, викл. М. О. Лихоносова – кафедра літератури, доц. кафедри математики М. І. Бовду, зав. кафедри фізвиховання М. М. Філякова та викладача-погодинника тієї ж кафедри Г. С. Кочубея. Зараховано на посади викладачів вісім осіб.

На 1 червня 1952 р. в штаті інституту працювали 34 викладачі, серед них – доцентів, кандидатів наук – три, доцентів не кандидатів – один, кандидатів наук – один,

старших викладачів – тринадцять, викладачів і асистентів – шістнадцять. Серед 29 викладачів, які не мали наукового ступеня, 13 склали всі екзамени кандидатського мінімуму. Після річного наукового відрядження до Київського державного університету викладач кафедри марксизму-ленінізму М. С. Красіко у березні 1952 р. захистив кандидатську дисертацію [16, арк. 29-29 зв.].

У звіті про роботу інституту за 1951 – 1952 навчальний рік директор учительського інституту М. К. Ковальов зазначав, що «темпи виконання плану науково-дослідницької роботи в цілому недостатні». Частина викладачів не вкладаються у строки виконання наукових досліджень, 14 викладачів не приступили до складання екзаменів кандидатського мінімуму, хоча 4 з них працювали в інституті тривалий час, а 10 – по одному-два роки [17, арк. 30 зв.].

Контингент студентів у липні 1952 р. становив 560 осіб. На першому курсі навчалось 298, а на другому – 262 студенти. Літню сесію склали на «5» – 61 студент, на «4 і 5» – 212 студентів, 20 – отримали незадовільні оцінки.

У 1952 – 1953 навчальному році контингент студентів становив 425 осіб стаціонарного та 725 осіб заочного відділень. Збільшився конкурс абітурієнтів. На 125 місць першого курсу претендувало 452 вступники [18, арк. 3].

На 1952 – 1953 навчальний рік в інституті був затверджений штат викладачів у кількості 29 чоловік. На 1 липня 1953 р. працювало 4 доценти, кандидати наук, 13 – старших викладачів, 14 – асистентів. 12 викладачів мали педагогічний стаж понад 10 років, 7 – від 5 до 10 років. Доцент Л. О. Чуїч звільнилася з роботи у зв'язку з виходом на пенсію за вислугою років та з погіршенням стану здоров'я.

Закінчили роботу над текстом дисертацій три викладачі – О. С. Шева (кафедра літератури), А. А. Берлізов (кафедра мовознавства), С. А. Хатюков (кафедра фізики), п'ять – продовжували роботу над темами дослідження, екзамени кандидатського мінімуму склали 12 чоловік, але 4 викладачі не склали за рік жодного екзамена [19, арк. 5].

Значну увагу керівництво інституту приділяло організації педагогічної практики. Студенти проходили її на першому етапі в третьому семестрі протягом одного тижня. Їх прикріплювали до одного з класів з метою ознайомлення з роботою школи, відвідання уроків та вивчення навчальних можливостей учнів у закріплених класах. А уже з наступного семестру протягом чотирьох тижнів студенти проводили уроки у закріплених класах. Методичну допомогу надавали 15 викладачів інституту та 17 учителів десяти шкіл м. Чернігова. Результати педагогічної практики обговорено на конференції [20, арк. 28-29].

Характерною особливістю цього часу було зосередження уваги всього педагогічного колективу на політико-виховній роботі із студентами. Для здійснення цього напрямку роботи до кожної академічної групи прикріплювався викладач. Протягом навчального року у кожній групі поводилось до 30 політзанять. Крім того, в інституті працював студентський лекторій. Протягом року організовувалось до 30 публічних лекцій, на яких були присутні від 120 до 150 студентів. У студентському клубі за рік проводилось до 50 зборів і вечорів відпочинку, більше 30 переглядів науково-популярних та художніх кінофільмів. Періодично проходили зустрічі із заслуженими учителями, письменниками та відомими в місті людьми.

Була організована робота гуртків. У наукових гуртках з педагогіки, літератури, фізики, математики брали участь більше 100 студентів, а в гуртках художньої самодіяльності: хоровому, драматичному, художнього читання – більше 200 студентів. Проте у звіті про роботу інституту 1952 – 1953 навчального року вказувалось на незадовільну роботу наукових гуртків, які проводились нерегулярно і ефективність їх була низькою. Дирекція інституту вказувала, що завідувачі кафедр вважали керівництво гуртками другорядною справою, тому й незадовільно здійснювали керівництво ними [21, арк. 34-35].

Протягом навчального року для закупівлі нового обладнання лабораторій і кабінетів було витрачено 28839 крб. Зокрема, розширено навчальну майстерню. Бібліотекою закуплено більше 12 тисяч томів нової літератури, замінено застарілі стелажі новими. Було створено бібліотечну раду, яку очолив доц. І. П. Львов. Хоча бібліотечне

приміщення розширено до 96 м², але й цієї площі не вистачало для потреб інституту.

Три роки пропрацював директором учительського інституту Микола Ксенофонтович Ковальов. Основним його недоліком у роботі було те, що лекції, які він проводив у вечірньому університеті марксизму-ленінізму при Чернігівському міському партії, а також і в учительському інституті, «різко критикувались». У травні 1953 р. секретаріат обкому компартії оголосив Миколі Ксенофонтовичу догану «за допущену безпечність і безвідповідальність до обліку і збереження секретних документів» [22, арк. 27].

Проте найбільшого удару він зазнав від Міністерства освіти УРСР, яке провело перевірку документів про наявність вищої освіти у директора інституту. Наказом міністерства за №505/К від 31 липня 1953 р. анулювало довідку про закінчення інституту червоної професури, виданої Київським педінститутом 20 квітня 1950 р. на основі довідки Дрогобицького МК КП(б)У за №12 від 24 березня 1950 р. та свідчення кандидата історичних наук т. Гуслистоного, дозволу управління в справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР за №06-10 від 15 квітня 1950 р. та дозволу міністра освіти УРСР Пінчука від 17 квітня 1950 р. [23, арк. 4].

У серпні 1953 р. бюро Чернігівського обкому КП України звільнило із займаної посади в інституті «по личному заявленню» М. К. Ковальова. Міністерство освіти УРСР перевірило роботу Чернігівського учительського інституту і 4 вересня 1953 р. було видано наказ «Про роботу Чернігівського учительського інституту», в якому говорилось про «незадовільне керівництво навчально-виховною роботою інституту» тов. Ковальовим і звільнено його з посади директора [24, арк. 27-28]. Проте як старший викладач кафедри марксизму-ленінізму (0,5 ставки) він ще пропрацював до 21 листопада 1953 р., коли остаточно звільнився з інституту.

9 грудня 1953 р. до Чернігівського педінституту надійшов лист від керівництва Одеського гідротехнічного інституту з проханням надіслати характеристику на колишнього директора інституту М. К. Ковальова. За підписами нового директора інституту В. У. Черноуса та секретаря партбюро В. М. Воїнової 7 січня 1954 р. була надіслана до Одеси характеристика з вказаними вище недоліками в його роботі [25, арк. 26]. Подальша доля Миколи Ксенофонтовича Ковальова нам невідома.

Отже, трирічне керівництво учительським інститутом Ковальовим запам'яталось як добрими справами, так і не дуже добрими. Це проявилось тим, що сам директор не став зразком для інших викладачів у проведенні навчальних занять, за що від колег він отримував низку зауважень. В окремих викладачів навіть були сумніви щодо правдивості довідки про наявність вищої освіти у директора. Це й призвело до перевірки документів про його освіту, а згодом і до їх анулювання. Як свідчить автобіографія М. К. Ковальова, він дійсно протягом 1929 – 1931 рр. навчався в інституті червоної професури, але не закінчив його, адже у квітні 1931 року він вступив до армійських лав. У той час, коли його товариші закінчували навчання в інституті, Микола Ксенофонтович працював викладачем армійської школи червоних старшин. Після того, як виник сумнів у наявності в нього вищої освіти, з'явилися значні проблеми в його житті, які призвели до позбавлення права на управління навчальним закладом.

1. Архів Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка (далі – Архів ЧНПУ), ф. Р-608, оп. 1-О., спр. 68, 28 арк.
2. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 55, 8 арк.
3. Там само.
4. Там само.
5. Там само.
6. Там само, спр. 51, 45 арк.
7. Там само.
8. Там само.
9. Там само.
10. Там само.

11. Там само.
12. Там само.
13. Там само.
14. Там само, спр. 68, 58 арк.
15. Там само.
16. Там само.
17. Там само.
18. Там само, спр. 96, 137 арк.
19. Там само.
20. Там само.
21. Там само.
22. Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1-О., спр. 68, 28 арк.
23. Там само.
24. Там само.
25. Там само.

Статья посвящена малоизвестным страницам истории Черниговского учительского института периода начала 50-х годов XX ст. Речь идёт об управлении учебным заведением Н. К. Ковалёвым.

Ключевые слова: Черниговский учительский институт, Н. К. Ковалёв, учебно-материальная база, формирование преподавательского состава и контингента студентов, проблемы с наличием высшего образования у директора.

N. K. Kovalyov – the manager of Chernihiv teachers' institute (1950–1953 years)

The article deals with little-known pages of history of Chernihiv teachers' institute in a period of the early 50th years of XX century. It was a time of N. K. Kovalyov' managing of institute.

Keywords: Chernihiv teachers' institute, M. K. Kovalyov, educational and material resources, forming of the lecturing staff and student's contingent, problems with availability of the manager' higher education.

